

овде не заузима за “обожаване јунака”, које кличу уснама, човеку необичне снаге, када је овладао светом, па му заповеда, да му се и преко воље покорава. Та и јунак несме друго чинити, него крчити пут слободи. Сила, која приморава друге људе, да иду за јунаком, не слаже се са слободом и развитком тих људи, него убија и самог јунака. Данас, када су мњења масе, састављена од обичних људи, постала или ће постати сила, која влада; велика је потреба, да се што пре развију особине даровитих људи, како би равнали и држали у равнотежи поменућу силу. И нарочито у оваквим данашњим околностима, не треба ванредни људи, да се дају заплашити, него да се тиме ојачају у својој радњи, која се разликује од радње масе. У прошла времена био је овакав рад од користи, ако је човек не само друкчије, него и боље радио. —

У наше доба довољна је услуга, ако се неко не слаже, ако се противи, те неће да савије колено пред обичајем. И нарочито с тога, што се тако осилила тиранија мњења, треба да људи буду ванредни, да би се преломила ова тиранија. Гдегод је било много снажног карактера, било је много и онога, што је ванредно, и стајало је сразмерно са даровитошћу, трудом и срчаностју, што га је било у томе друштву. Најопасније је у нашем столећу то, што мало има њих, који се усуђују бити ванредни. —

Ја реко, да је важно оставити слободни делокруг ономе, што је ванредно, да би се ако ваља временом опште тако радило. Али није, да стога само ваља припомоћи независност у раду и необзирање на обичаје, што изгледа, да ће оно увести нове обичаје и бољу целисходнију радњу, нити захтевају само заиста даровитији људи, да им се остави, да живе како им је воља; но у опште, нема разлога зашто да сви људи морају бити на један калуп. Ако ко има довољно здраве памети и искуства, оно је најбоље, како он сам себи удеси да живи, и није то по себи најбоље, него с тога, што је он сам тако удесио. Људи нису стадо оваца, па и овце се разликују једна од друге. Човек не може доћи ни до згодне хаљине; ни до згодне обуће, ако је није сам по својој мери наручио или изабрао, па зар је лакше дати човеку згодан живот, него згодну хаљину, или зар људи немају исто тако различити дух и тело, као што им ноге нису једнаке? Па да се људи разликују само укусом ипак би и то довољно било, да и не дотерујемо све по једном калупу. Али разни људи, требају и разне услове за свиј душевни развитак, и као што и разно биље, не може да успева у једном истом ваздуху и поднебљу, тако исто не могу ни људи. Оно, што једнога потпомаже у своме развитку, другоме је на сметњи. За једнога је неки начин живота, здрав и угодан, увећава му снагу, за другога је то терет, који га спутава и убија. Људи се толико разликују по изворима своје радости и туге, по условима, којима физички и морално осећају, да нема разноликог живљења, неби ни дошли до оне среће, која им је намењена, нити би се развили у душевном, моралном и уметничком смислу онолико, колико им је природа то одредила. Па зашто да се трпљивост, у колико она зависи од јавног мњења, протеже само на укус и на начин жувљења, који си и онако силом набављају присталица? Нигде (изузимајући неке манастире) се не забрањују разни укуси, нико не куди што неко воли или не воли пушење, свирку, гимнастику, шах, карте или књигу; а то је с тога, што их има много, који то воле а много, који не воле, па не могу једни друге да надвладају.

Човек, а још више жена, која ради оно, што “нико не ради” или не ради оно, што сви раде, изложиће се најклеветнијем оговарању, као да је учинила бог зна како грдни морални